

Amasya Üniversitesi
Eğitim Fakültesi Dergisi
3(2), 222-231, 2014

<http://dergi.amasya.edu.tr>

Rabelais’de Hiciv ve Hicvin İfadesinde Dil ve Dil Ötesi Unsurların Kullanımı

Nihal Kuyumcu *

İstanbul Üniversitesi, Türkiye

Alındı: 07.04.2014 - Düzeltildi: 30.06.2014 - Kabul Edildi: 12.07.2014

Özet

François Rabelais 1534’te kaleme aldığı grotesk eseri Gargantua ile dönemini, kiliseyi ve kilise öğretilerini büyük bir ustalıkla eleştiren büyük bir hiciv ustasıdır. Ortaçağ ile Rönesans arasındaki geçiş döneminde kaleme aldığı eserinde bu eleştiriyi çeşitli biçimlerde gerçekleştirirken kaygan bir zeminde hareket ederek kimi zaman gerçekliği kırarak, kimi zaman itibarsızlaştırarak, abartarak, olan düzeni çeşitli biçimlerde alt üst ederek ve dili farklı biçimlerde kullanmış ve böylece kendisini engizisyon ateşinden korumuştur. “Gülme şeytan işidir” diyen katı, Ortaçağ skolastik düşünce yapısı Rabelais’ nin bu eserinde, panayır kültürü içinde herkesin eşit olduğu, tüm hiyerarşilerin ortadan kalktığı bir zeminde yumuşatılmış, yazar tarafından büyük bir ustalıkla kilise ve öğretileri hakkındaki düşünceleri dile getirilmiş eleştirilmiştir. Bu çalışma kapsamında Gargantua adlı eserde yazarın bir anlamda başkaldırı diyebileceğimiz düşünce biçimini ifade ederken dili ve dil ötesi unsurları ne şekilde kullandığı Mihail Bakhtin’in eserlerinden de yararlanarak ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Rabelais, Hiciv, Ortaçağ, Gargantua

Giriş

François Rabelais 1483 ile 1553 yılları arasında yaşamış önemli bir hiciv ustasıdır. Ortaçağdan Rönesans dönemine

*Sorumlu Yazar: Tel.: 542 2544905, Faks: 212 5130561, nihal.kuyumcu@yahoo.com
ISSN: 2146-7811, ©2014

geçişte yergi ve taşlama alanlarında dünya edebiyatına mâl olmuş eserler veren Rabelais grotesk gülmecenin babası olarak kabul edilir. Pantagruel (1532), Gargantua (1534), Tiers Livre (1545), Quart Livre (1552) ve ölümünden sonra yayınlanan Isie Sonante (1562) ile Cinquieme et Dernier Livre (1564) Rabelais'nin yapıtının bölümleridir. Bir baba ile oğlunun hikâyelerinden oluşan bu eserinde kendine has diliyle anlatımı ve ele aldığı konularıyla acımasızca dönemini, kiliseyi, papalığı ve onun öğretilerini, dogmatik bilgiyi eleştirmiştir. Hümanizmanın öncülerindedir. Eserlerinde eleştiriyi çeşitli biçimlerde gerçekleştirirken kaygan bir zeminde hareket ederek kimi zaman gerçekliği kırarak, kimi zaman itibarsızlaştırarak, abartarak, olan düzeni çeşitli biçimlerde alt üst ederek ve dili farklı biçimlerde kullanarak engizisyon ateşinden kendini korumuştur. “Gülme şeytan işidir” diyen katı, Ortaçağ katı düşünce yapısı Rabelais'nin bu eserinde, panayır kültürü içinde herkesin eşit olduğu, tüm hiyerarşilerin ortadan kalktığı bir zeminde yumuşatılmış, yazar tarafından büyük bir ustalıkla kilise ve öğretileri hakkındaki düşünceleri dile getirilmiş eleştirilmiştir, hicvedilmiştir.

Hiciv, Türkçeye Arapçadan geçmiş bir kelimedir. Hicv veya hiciv kelimesi, köpekleri ürkütüp kaçırmak anlamına gelen hec kelimesinden türemiş olup küfür anlamına gelir ve şiirdeki methiyenin karşıtıdır. Türk edebiyatına hiciv şeklinde girmiş olan hicâ kelimesi Batı dillerindeki satire kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Aristo'nun Poetika'sındaki komedia kelimesini İbnü Sina'nın el-hicâ şeklinde tercüme etmiş olması, Arap dilinde hicâ'nın, homour (mizah) kelimesinin anlamını da içine alan geniş bir kullanım sahasına sahip olduğunu gösterir (Kılıç: 1741). TDK sözlüğünde ise “yergi”, alaylı halk şiiri, kapalı bir biçimde, dolaylı olarak söz söyleme, tarz olarak geçmektedir.

Hiciv ile ilgili kaynakları incelediğimizde, genellikle hiciv ile mizah sözcüklerinin yan yana kullanıldığı görülmektedir. Hedef olarak seçtiği ister bir kişi ister bir toplum isterse bir düşünce biçimiyle olsun hiciv, sosyal yaşantıya, kurumları, âdet ve gelenekleri, kişileri ve bunların olumsuz yönlerini ortaya koyarak aksaklıkların düzeltilmesini sağlamaya çalışır. Hicvin en büyük özelliği iğneleyici, alay edici, aşağılayıcı olmasıdır. Kusurları, kötü alışkanlıkları ortaya çıkardığı için de eleştirel bir

analiz hüviyetini taşır. Hicvin amacı insanları güldürmek değildir. Ancak hiciv, amacına ulaşmak için mizahı çoğu zaman araç olarak kullanmıştır. “Hedef olarak seçtiği kitlesi açısından bakıldığında kişisel ve toplumsal özellikler taşıdığı görülür. Bu nitelikteki yazılarda kişisel özellikler hedef alındığında onun fiziki, ahlaki, makam ve mevkii yahut soyu ve ırkı eleştirildiği ve bu hususlardaki kusurları –doğru ya da yanlış- ortaya konduğu görülür. Toplumsal özellikleri hedef alan hicivler, geçmişi ihtişamlı bazı toplumlarda sosyal, siyasal, iktisadi ve ahlaki çöküntünün ve yozlaşmanın meydana geldiği sıralarda en parlak dönemini yaşar. Genelde hedefi toplumdur, zalim ve baskıcı yöneticilerdir, ahlaki yozlaşmayı sağlayan yasa ve kurallardır, adet ve geleneklerdir” (Yardımcı:1-41).

“Mizahın uzun ve üstünde çok tartışılmış bir tarihi vardır. Aristoteles, Platon, Darwin, Descartes, Kant, Hobbes, Freud ve Twain gibi büyük düşünürler, mizahı açıklamaya çalışmışlardır. Latince de “humere” olan mizah, nemli anlamına gelmektedir. İsim hali “humor”, nemli ya da sıvı anlamındadır. Bu iki kelime, akıcı ve ıslaklık anlamında olan Yunancada hygros kelimesinden türemiştir” (Cavanaugh’dan aktaran Yardımcı 2002: 14).

Mizah, gülme ve gülmeye ilgili konular ortaçağda kilise ve feodal kültürün resmi ve ciddi duruşunun dışında yer almıştır. Bunun nedeni mizahın, gülmenin otoriteyi sarsan hafifleten bir yönü vardır. En ciddi ortamlarda, en ciddi konulara çok az da olsa mizah karışsa durumun tüm ağırlığı birden bire yok olur. Bu nedendir ki ortaçağ kilise ve çevresi “gülme şeytan işidir” diyerek gülmeyi dışlamıştır.

Rabelais Gargantua ve Panayır Kültürü:

Rabelais eserlerini bir panayır kültürü ve anlayışı içinde kaleme almıştır. Panayır ortamları ise, herkesin eşit olduğu, her türlü hiyerarşinin yok olduğu özgürce, çekincesiz olarak düşüncelerin ifade edildiği, şakalaşarak, birlikte gülünen ortamlardır. Bu ortamlar aslında kilisenin denetiminde oluşturulan, insanların nefes aldığı, rahatladığı, zeytinyağı fiçilerinin zaman zaman havalandırılması gibidir. Eğer fiçilerin havalandırılmasına izin verilmezse fiçiler çatlayabilir. Kilise bu düşünceden hareketle Mardi grass, Satürn bayramı, Deliler bayramı – gibi isimler altında büyük perhiz öncesi ya da sonrası

özel günler ilan ederek insanların baskıdan kurtulmaları rahatlamaları için ortamlar oluştururdu. Böylesi günlerde yapılan her hareketi, her sözü anlayışla karşılardı. Bir anlamda her türlü hiyerarşinin kalktığı eşitlendiği günlerdi. Yapılan her şey halkın mizah kültürü ile bağlantılıydı.

Bir çeşit karnaval olarak da adlandırabileceğimiz şenlikler komik ayinler ve kültler, palyaçolarla soytarılar, devlerle cüceler hokkabazlar, ziyafet sofraları, panayır yerlerinde daimi yer alan olaylar ve tiplerdi. Taç giydirme ve taç alma törenleri, papalık makamının ve giysilerinin kullanılması vb. etkinlikler otoriteyi kırmak sıradanlaştırmak için yapılan eğlenme amaçlı etkinliklerdi. Bu ve benzeri birçok eylemle normal zamanda söylenemeyen, dile getirilemeyen düşünceler, hareketlerle halk rahatlardı. Bir panayır ortamında iki yakın arkadaş nasıl birbirlerine el şakaları yaparak konuşursa, sözcüklerini seçmeden düşünmeden kullanırsa bir din adamı ile ya da bir feodal ile köylü o şekilde konuşur hareket ederdi. Her türlü çizgi yok edilirdi.

Gargantua bu çerçevede ele alındığında, eserde baştan sona bir panayır ortamının hâkim olduğu görülür. Panayır ortamını eğlence, bolluk, karışıklık, düzensizlik, çeşitlilik, sınırsızlık, herkesin ve her şeyin bir aradalığı, edepsizlik, açık saçıklık, hareket, coşku, sınırsız hayal gücü ile benzeri birçok sözcükle ifade edebiliriz. Bu kadar karşıtlık, belirsizlik, sınırsızlık, karmaşanın ya da belirlenmiş tanımların yer aldığı bir ortam kendiliğinden her türlü hiyerarşiyi ortadan kaldırıyor, dolayısıyla ortamı, kaygan, güvenilmez, tutulamaz hale getiriyor. Bu da yazara, tıpkı bir panayırdaymışçasına, anlatımlarında, düşüncelerini ifadede özgür, rahat bir ortam veriyor.

Mizah:

Rabelais'de mizah anlayışı 19.yüzyılda Bergson'un "Gülme" adlı eserinde dile getirdiği mizah ve gülme anlayışından farklıdır. Bergson eserinde nelere güldüğümüzü açıklarken hep bizim dışımızdaki oluşumlardan söz eder. Bir şeye gülmemiz için insana özgü olması gerekir der. Bir maymunun hareketleri eğer bizi güldürüyorsa insana benzettiğimiz içindir. Veya, bir insanın bir cismi çağrıştırması, trambolin üstünde sağa sola savrulan çok şişman birisinin bir

topu çağrıştırması gibi. Ya da süren bir durumun beklenmedik biçimde değişmesi gibi, karşımızda oturan birinin dengesini kaybedip düşmesi örneğine güldüğümüz gibi... Tüm bu örneklerde olduğu gibi gülen ile gülünen durum arasında hiyerarşi vardır. Biri diğer şeye bakar ve güler. Oysa Rabelais’de durum farklıdır.

Rabelais’nin eserlerinde konumuz bağlamında Gargantua’da mizah bütün içinde yerleştirilmiştir. Bergson örneğinde verdiğimiz durumlar söz konusu değildir. Gülen ve gülünen ayrımı yoktur. Yazar, kitabın başında hemen “Okurlara” diyerek seslendiği bölümde gülmenin insanı insan eden en temel özellik olduğunu söyler. Sadece amacının güldürmek olduğunu, bunun dışında bir muzurluk aramamak gerektiğini belirtir. Bu masum (!) istek ya da açıklama yani, sadece güldürme isteği aslında kilisenin “gülme şeytan işidir” diyen anlayışına tamamen ters bir durumdur. “Ortaçağ ciddiyeti, bir yandan korku, zayıflık, tevazu, teslimiyet, yalan, riyakârlıkla diğer yandan da şiddet, bastırma yasaklamalarla doluydu. (...) şenlik meydanında ve ziyafet sofrasında maskesi düşürüldüğünde ise gülme, çılgınlık, uygunsuz davranışlar, sövgüler, küfürler, parodiler ve gülünçleştiren taklitler biçiminde başka bir gerçeklik kendini hissettirir. Tüm korkular ve yalanlar bu şenlik ortamında dağılırdı” (Bahtin:2005:121). Dolayısıyla gülme yazarın da dediği gibi insan olmanın gereği, insana verilmiş bir özelliktir. Ayrıca yazar okura seslendiği bu bölümde üstü örtülü olarak aslında söylediklerinin tersini ister okurdan.

Gargantua ve Dil:

Yazar, dili farklı biçimlerde kullanarak gerçekliği kırmıştır. Bazı yerlerde sözcükler, bolluğu bereketi anlatırken, cümlelerin yapısı, cümleler öbeği de spiral bir yapılanma içinde biçimsel olarak sonsuzluğu anlatır: “onun dibinin boşalması şubat ayının üçüncü günü bir öğleden sonra fazla işkembe yedikten sonra oldu. İşkembe dediğin yağlı özel öküz işkembesi; özel öküz dediğim ahırda ve özel çayırda beslenmiş öküz; özel çayır dediğim de yılda iki kez yeşeren çayır. İşte bu tür yağlı öküzlerden üç yüz altmış yedi bin on dördünü kesmişler.” Örnekte görüldüğü gibi cümleler noktalı virgül ile bağlanırken her seferinde bir önceki sözcükle başlar.

Rabelais anlatımında sözcükleri öylesine peş peşe sıralar ki sanki okuru bıktırmak ister, onunla dalga geçer. Örneğin XI. bölümdeki “Gargantua’nın ergenlik çağı üstüne” yazdıkları bu sıralamaların yer aldığı bir örnektir. “Her gün çamurlara batıyor, burnunu karalıyor, yüzünü gözünü kirletiyor, pabuçlarını yıpratıyor, sık sık sinek avlıyor, babasının buyruğundaki kelebeklerin ardından koşuyordu. Pabuçlarına işiyor, gömleğini pisliyor, kollarıyla burnunu siliyor, sümüğünü çorbasına akıtıyor, batmadığı çamur kalmıyor, terliğinden su içiyor ve genel olarak da göbeğini bir sebeple kaşıyor. Dişlerini takunya ile temizliyor, ellerini çorbayla yıkıyor, saçını bir kadehle tarıyor, iki semer arasında kış üstü oturuyor, tepesine ıslak bir çuval geçiriyor, içkisini çorbayla içiyor, ısırırken gülüyor, gülerken ısırıyor...” Anlatı bu şekilde devam edip gider. Bu anlatı şekli kitabın bütününde sık sık karşımıza çıkmaktadır.

Bir başka dikkat çeken nokta yazarın sık sık işkembeden söz etmesi. Kitapta, işkembeler temizleniyor, yıkanıyor, tuzlanıyor ve şölenlerle yeniyor. Baktin’in incelemesinde (Bahtin:2005:250) Rabelais’in işkembeyi bu kadar sık ele almasının nedenini işkembenin dışkı ile ilişkisine bağlar. İşkembe ne kadar yıkanırsa yıkansın içinde bir miktar dışkı kalacağını ve işkembe yendiğinde yenen ile yenilenin arasındaki sınırların yok olduğunu, bunun karın bölgesinde olmasının ise yok olanla hayat verenin aynı noktada bulunduğu şeklinde açıklar.

Tersinleme, Alt-üst Etme:

Rabelais Gargantua’nın önsözünde dış görünüşün önemli olmadığını ön yargılı olmamak gerektiğini dile getirir. Sokrates’in çirkin görünümünden, ilaç kutularının dışındaki garip resimlerden söz ederek aslında Sokrates’in nasıl bir tanrısal özelliklere sahip olduğunu anlatır. İlaç kutularının içindekilerin de ne kadar güzel koktuğunu söyler. Okuru tam bu noktada inandırdığı sırada hemen ardından, bir başka örnekle tam aksini iddia eder. Bir sonraki paragrafta bazı kitap adlarına bakıp aldanmamak gerektiğini, okurun bir köpeğin kemikteki iliği çıkartmaya çalıştığı gibi çaba sarf etmesi gerektiğini söyler. Ama boş anlamsız da olabileceğini sözlerine ekler. Yine bir başka örnekte, kralların soyları hakkında söyledikleri yine bir başka örnek olarak verilebilir.

Gargantua'nın doğumu da bir ters durumdur. Herkes gibi normal yollardan doğmak yerine bebek annesinin sol kulağından çıkmıştır. Bunu da yazar kutsal metinleri referans göstererek okuru doğruluğu konusunda inandırmaya çalışır. Yazar sürekli olarak her satırda okuru şaşırır. En inanılmaz şeylere de kutsal metinleri referans göstererek okurdan inanmasını bekler.

Abartı:

Yine kitabın bütününde yer alan sayılar dikkat çekicidir. Örneğin, bir yerde kesilen öküz sayısı 367.014 dür. Bu sayılar bir yandan bolluğu bereketi simgelerken diğer yandan gerçekliği kırarak fantastik bir boyut kazandırır. Bebek Gargantua'nın doyması için 17.913 inek ısmarlanır, gömleği için 900 arşın, kaftanı için 1800 arşın, hırkası için 9606'dan iki çeyrek eksik kadife, vb... Annesi Gargamelle 16 ton, 2 fiçı ve 6 çanak işkembe yer. Verdiği rakamlar “yaklaşık şu kadar” ya da tam sayı değildir. İnandırıcı olması için yazar detay verir (16 ton, 2 fiçı ve 6 çanak gibi) ve

Theleme Manastırı:

Yazar baştan sona, hemen her sayfasında kiliseye, skolastik eğitime, ruhban sınıfına yaptığı göndermelerle eleştirerek geldiği nokta Theleme Manastırındır. Bu manastır için koyduğu kurallar klasik manastır ve kilise eğitiminin tamamen karşısında bir yerde durmaktadır. Kuralları şöyle sıralayabiliriz:

--Etrafında yüksek duvar olmayacak. (Nerde duvar var orada bol bol homurtu, kıskançlık, alttan alta kumpas vardır.)

--Ne zaman içeri bir rahip ya da rahibe girde bastığı yerler iyice yıkanıp temizlenmeli

--Kurallar, programlar olmayacak, içeri saat, duvar saati, güneş saati sokulmayacak. Bütün işler fırsat düştükçe, uygun görüldükçe yapılmalı. (dünyada en büyük aptallık, insanın hayatını, sağduyusuna ve aklına göre değil de çan sesine göre ayarlamasıdır)

--Manastırlara “tek gözlü, topal, kambur, çirkin, eğri büğrü, kaçık, akılsız, akılsız, lekeli kadınlarla tıksırıklı aşağı tabakalardan, avanak veya evine yük olan erkekler alınıyor.

Theleme manastırına ise iyi yapılı, etli butlu kadınlarla boylu poslu sevimli erkeklerin alınmasına

--Kadın manastırlarına hiçbir erkek kabul edilmiyor. Theleme'e ise kadın olmayınca erkek, erkek olmayınca kadın alınmamasına

--Ömür boyunca kalmak zorunlu değil, istedikleri anda tekkeden ayrılabilirler.

-Genel olarak din adamlarının iffet, yoksulluk, itaat andı içmelerinin aksine burada herkesin evlenmesi, para pul sahibi olması, özgür yaşaması kabul edildi.

Özetle kapısına yazılan düstur "İSTEDİĞİNİ YAP!" manastırdaki hedeflenen tüm yaşamı açıklıyordu. Yazar, bir insanın içgüdülerine göre hareket etmesi, yapay olarak oluşturulmuş kuralların karşısına çıkması sonucunda en doğru olanı yapacağına inanır.

Rabelais insana inanan, insanı ön plana çıkaran yanıyla ortaya koyduğu kurallarda daha da belirginleşmektedir. Buradan yola çıkarak Rabelais'ye Humanist düşüncenin öncüsüdür diyebiliriz.

Sonuç

Gargantua hakkında daha çok şeyler söylenebilir. Yazar hemen hemen her satırında açık ya da gizli olarak bir şeyler söylemiş, okura hazırladığı sürprizlerle okuru şaşkına çevirmiştir. "Rabelais'in bu büyük eserindeki başarısı hem olağanüstü dil kullanımı ve imge katmanlaşması bakımından teknik hem de kendine özgü anlatı biçimiyle döneminin hemen her türlü hiyerarşik oluşumunu simgesel düzeyde yerle bir etmesi bakımından tematiktir. (Büyüktuncay:432) Bu çalışma kapsamında metinlerin daha çok biçimsel özellikleri ve bu özelliklerle hicvi nasıl pekiştirdiği üzerinde durmaya çalıştık. Bir düşünceyi ifade etmenin her türlü yolunu Rabelais yüzyıllar öncesinden bize en güzel şekliyle anlatmış. Bugün de güncelliğini koruyan bu eserin gücü buradan gelmektedir.

Kaynaklar

- Büyüktuncay, M., (2011) Sistem Parodileri ve Dizgeselliğin Çözülüşü: Mikhail Bakhtin'in François Rabelais Okuması Çerçevesinde İhsan Oktay Anar'ın muammalı Folklorik Yergisine eleştirel bir Yaklaşım, *Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), Prof. Mahmut Kaplan Armağan Sayısı.
- François F. (2006). Gargantua, (Çev. Azra Erhat, Sebahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol) 1. Basım, Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yardımcı, İ. (2010). Mizah Kavramı ve sanattaki Yeri, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/2, 1-41.
- Zülküf, K. (2012). Türk Edebiyatında birbirine yakın üç kelime: Hiciv, Medih ve Hezel, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7/3, 1741-1750.

Usage of Linguistic and Extralinguistic Factors in Rabelais's Satire and Its Expression

Nihal Kuyumcu[†]

Istanbul University, Turkey

Received: 07.04.2014 - Revised: 30.06.2014 - Accepted: 12.07.2014

Summary (Review Article)

François Rabelais is a great master of satire who criticizes his period, the church, and its doctrines ingeniously with his gothic masterpiece he wrote in 1534. He fended for himself against the Inquisition fire using language distinctly and subverting the current order in various ways, sometimes disgracing and exaggerating, sometimes breaking the reality and moving on the slippery ground while performing criticism in different ways. He wrote his masterpiece in the transitional period between the Middle Ages and the Renaissance. In this masterpiece the strict and scholastic mentality in the Middle Ages: "Laughing is a work of the devil", is moderated on a footing that the hierarchy is broken down and everybody is equal the market. The author mentions and criticizes his thoughts about the church and its doctrines wisely.

Within the scope of this study, we reveal how the author uses linguistic and extra linguistic factors while he reflects on his revolutionary thinking in the masterpiece "Gargantua" by making use of Mihail Bakhtin's works.

Keywords: Rabelais, Gargantua, Education, Middle Age

[†]Corresponding Author: Phone: +90 542 2544905, Fax: +90 212 5130561, E-mail: nihal.kuyumcu@yahoo.com
ISSN: 2146-7811, ©2014